

Pietryčių Latvijos lietuviai: kultūra, etniškumas ir bendraamžių bendrija

Žilvytis Šaknys

Analizuojant tautos ir jos etninių grupių kultūrų sąveiką ir norint suvokti etninės mažumos gyvenimą, svarbu suprasti, kuo jis skiriasi nuo tos valstybės titulinės etninės grupės¹ gyvenimos, kita vertus, išanalizuoti santykių tarp tiriamosios etninės mažumos ir jos etninės tėvynės, gyventojų kultūros. Tyrimui pasirinkti Pietryčių Latvijos lietuviai ir tokio lyginimo tikslams daromi ekskursai į Šiaurės rytų Lietuvos realijas. Spręsdami etninės mažumos kultūrinio tapatumo problemą, siekiame atskleisti Latvijos ir Lietuvos jaunimo gyvenimos savitumus tarpukariu ir jų kaitą 1991–1998 metais bei pažvelgti į Latvijos lietuvių etninės asimiliacijos proceso ypatumus. Atliktas tyrimas liudija, kad, palyginti su tarpukariu, jaunimo gyvenimo skirtumai sumažėję, lietuvių etninės asimiliacijos tempai sparčiau.

Dr. Žilvytis Šaknys, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, el. paštas: zilvytis@takas.lt

Kultūra atlieka įvairaus lygmens žmonių bendrijų, tarp jų ir *tautų* bei *etninių grupių*, integracinę funkciją². Operuodami *tautos ir etninės grupės* sąvokomis, sutinkame su Ernesto Gellnerio nuomone, kad žmonės į tautą jungia ta pati **kultūra**, pasireiškianti idėjų, ženklų, asociacijų, elgesio ir bendravimo būdų sistema, taip pat jų pačių pripažinimas vienas kitą esant jos pačios at-

¹ *Titulinės etninės grupės* terminas žymi etninę grupę, kurios etnonimas yra atitinkamo politinio vieneto pavadinimo pagrindas (plg. Kasatkina, Leončikas 2000: 5). Vartodami šį terminą, atsiribojame nuo „etninės grupės“, kaip mažumos, neturinčios savo valstybės traktavimo (pvz., totoriai, čigonai, karaimai). Kita vertus, mažumos, turinčios savo valstybę, įvardijamos „tautinėmis mažumomis“ (Kobeckaitė 1992: 5).

² Terminą *tauta* labai skirtingai traktuoja tiek kitų šalių, tiek lietuvių tyrinėtojai (Vyšniauskaitė, Stoškus 1997: 1–4; Meškauskienė 2000: 14–22). Mes šį socialinį darinį traktuosime kaip etnopolitinį, apimančią įvairių *etninių grupių* kultūras reiškinių (plg. Andrijauskas 2000: 24–25) ir mūsų kontekste artimą valstybės (akcentuojant istorijos perspektyvą) sąvokai. Sutinkame su Antano Andrijausko teiginiu, kad „etninės grupės kultūros esmė – vietinio regiono kalba, papročiai, mitai, tikėjimai, meno formos, vertybių sistemos ir pan., atskiriantys vienos bendrijos narių kultūrą nuo kitų analogiškų sociokultūrinių mechanizmų“ (Andrijauskas 2000: 25). Terminas „bendraamžių bendrija“ pateiktas ankstesniame darbe (Šaknys 1996: 105–115).

stovais. Tautos yra žmonių įsitikinimo lojalumo ir solidarumo artefaktai (Gellner 1996: 22). Analizuojant tautinės ir jos etninių grupių kultūrų sąveiką ir norint suvokti etninės mažumos gyvenimą, svarbu suprasti, kuo jis skiriasi nuo tos valstybės *titulinės etninės grupės* atstovų gyvenimo, kita vertus, išanalizuoti santykį tarp tiriamosios etninės mažumos ir jos etninės tėvynės, kur ji paprastai sudaro gyventojų daugumą, gyventojų kultūros. Šiam straipsniui pasirinkta tarpukario ir XX a. pabaigos Pietryčių Latvijos lietuvių bendruomenė. Minėto lyginimo tikslams daromi ekskursai į gretutinėje Šiaurės rytų Lietuvoje esančias vienalaikes realijas (iš kur dauguma šios teritorijos Latvijos lietuvių yra kilę³), kur lietuviai sudaro gyventojų daugumą⁴.

Analizuojame teritoriškai artimas valstybes, šiuo metu vieninteles, kurių gyventojų dauguma kalba baltų kalbomis. Nepaisant šių bendrumų, istorijos

³ K. Garšva ir R. Enzelytė Latvijos lietuvius skirsto į senbuvius (gyvenantys nuo IX–XVII a.) ir atsikėlėlius (a) XVIII–XIX a., b) nuo XX a. pradžios, c) tremtiniai, grįžę iš Sibiro ir norėję gyventi arčiau tėvynės, d) pastarųjų dešimtmečių emigrantai (Garšva, Enzelytė 2000: 8–12). Dauguma atvejų mūsų tiriamieji yra atsikėlusiuoju c ir d grupių atstovai ar jų palikuonys.

⁴ Su tam tikromis problemomis susiduriame įvardydami sąvokas *tautybė* ar *etninė priklausomybė*. Lietuvių kalboje jos neretai suplakamos. Lietuvoje neretai „tautiškumas“ yra tapatinamas su „etniškumu“, „tautybė“ su „etnine priklausomybe“. Jokių problemų nekyla įvardijant lietuvi, gyvenantį Lietuvoje, tačiau tam tikrų niuansų galima išvelgti įvardijant lietuvi Latvijoje. Eminių kultūros tyrimo aspektu aiškiausias yra pilietinės priklausomybės lygmuo. Juridiškai pagal pilietybę patvirtinančius dokumentus Latvijoje gyvenantys tirtieji gyventojai skirstytini į Latvijos Respublikos piliečius, Lietuvos Respublikos piliečius ir pilietybės neturinčius Latvijos Respublikos gyventojus. Šis skirstymas daug bendro su etnine priklausomybe neturi, tik išreiskia skirtingas galimybes užimti atsakingesnes pareigas ir turėti išpareigojimus Latvijos Respublikai. Kai kada pačių žmonių suvokimu turima Latvijos Respublikos pilietybė įgalina susitapatinti su Latvijos kultūra ir netgi jaustis pripažįstamu latvių etninės grupės atstovu. Tačiau asmens dokumente įrašoma ir priklausomybė etninei grupei. Klausinietieji jauni respondentai jai tiek neteikė reikšmės. Vienu atveju respondentė iš Subatės net nežinojo (ir labai nustebo) sužinojusi, kad jos bendramokslė yra lietuvė. Iš dalies pase įrašytoji etninė priklausomybė siejasi ir su kilme. Pavyzdžiui, dvi Alūkštoje klausinėtos septyniolikmetės respondentės lietuvių visiškai nemokėjo lietuvių kalbos. Įrašą pase lėmė tėvo etninė priklausomybė (abiejų tėvai lietuviai atvykę iš Lietuvos ir sukūrę mišrias šeimas su baltarusėmis, respondentės gimusios Latvijoje). Tuo tarpu daugelis latvių tautybės respondentų puikiai kalbėjo lietuviškai, palaikė glaudžius ryšius su Lietuva, aktyviai domėjosi jos kultūra. Gimimo vieta, iš dalies net vedybomis įgyti giminytės ryšiai gali nulemti žmogaus etninę savivoką, paskatinti mokytis kalbos, norą domėtis jos kultūriniais ir politiniais įvykiais, puoselėti gimtinės kultūrą. Taigi šiuo metu plačiai toleruojama sąvoka *etninė priklausomybė* susijusi ne su tautiškimu ar rase, o su įsisavinta kultūra ar gyvenimo būdu, į kurią įeina įpročiai, įsitikinimai, tradicijos ir kalba (Thomson, Priestlei 1998: 107–108). Kita vertus, kai kurios etninės grupės gali nekalbėti savo etninių protėvių kalba, nesilaikyti protėvių papročių, etninio savitumo gali būti laikomasi dėl endogaminių vedybų ir šeimos pavardės, nurodančios etninę kilmę (Harris 1998: 184). Todėl neabejotinai priklausomybė etninei grupei yra asmens ir jį supančių individų susitarimo rezultatas. Tai lėmė ir lauko tyrimų ir duomenų analizės metodiką, vengimą respondentus atrinkti pagal tik pase nurodytą etninę priklausomybę ir motyvaciją lyginti Lietuvos Respublikoje ir Latvijos Respublikoje gyvavusias kultūrinės realijas, kiek įmanoma akcentuojant emigrantų pastebėtus kultūros skirtumus Tėvynėje ir svetur.

tėkmė nulėmė nemenkus kultūrinius skirtumus. Tarpukariu, kada Lietuva ir Latvija buvo nepriklausomos valstybės, aiškias kultūrinės raiškos opozicijas sudarė 1) vyraujanti konfesija (Romos katalikai ↔ evangelikai liuteronai), 2) komplikuotesnė Lietuvos politinė situacija (ir skirtingi požiūriai į santykius su Lenkija)⁵, 3) aukštesnis Latvijos valstybės ekonominis lygis⁶, 4) iš to išplaukianti žymiai gausesnė modernios ir miesto kultūros elementų raiška Latvijos gyventojų buityje (naudota mažiau pačių pasigamintų namų apyvokos reikmenų, drabužių, tobulesnė žemės ūkio technika ir kt.)⁷. Sovietinė okupacija sumažino ir net panaikino šiuos skirtumus. Evangelikų liuteronų tikėjimas sunkiau išlaikė ateizacijos išbandymus⁸, po 1991 m. nepriklausomybės atkūrimo Latvijos etnodemografinė situacija buvo net problemiškesnė (daug mažesnis titulinės etninės grupės gyventojų procentas), supanašėjo ekonominis lygis ir kasdienio gyvenimo modernizacija. Kaimynų santykiai įgijo minimalią natūralios opozicijos savas ↔ svetimas išraišką, tačiau Lietuvos ir Latvijos, kaip autonomiškų valstybių, statusas, padidėję valstybių gyventojų bendravimo suvaržymai vėl didina tam tikrus kultūrinius skirtumus. Remdamesi šiomis prielaidomis, straipsnyje užsibrėžiame koncentruotis į du nepriklausomų Lietuvos ir Latvijos valstybių – 1990–1991–1998 ir jų „paaiškinantį“ 1918–1940 m⁹. laikotarpius, mažiau kreipdami dėmesio į juos siejančius sovietinės okupacijos metus, atsižvelgdami į tiriamųjų pasienio teritorijų, kaip paribio erdvės, savitumus¹⁰ ir gana nedidelį Latvijos lietuvių skaičių tiriamojoje teritorijoje¹¹.

⁵ Be to, tam tikrą kaimynų įtampą kėlė 1919–1921 m. tarpusavio teritorinės pretenzijos nustatant valstybinę sieną tarp Lietuvos ir Latvijos.

⁶ Šis faktas nekelia abejonių. Lietuva nuo Latvijos buvo gerokai atsilikusi ir pagal ekonominį, kūdikių mirtingumo, švietimo, urbanizacijos lygį (Pakštas 1991: 172–182).

⁷ Šį dėmenį įvedėme atsižvelgdami į tai, kad tyrimo objektas yra daugiausia kaimiškosiose vietovėse. Taip pat tam tikrą opoziciją galime išvystyti lietuvių sezoninės migracijos į Latviją reiškinyje, tarp Latvijos gyventojų suformavusiame lietuvių-samdinio, latvio-šeimininko, ūkininko stereotipines sąvokas.

⁸ 1935 m. evangelikais liuteronais save laikė net 63,3%, katalikais – 26,4% latvių, 1994 m. buvo tik apie 300 000 liuteronų ir net 500 000 katalikų (Butkus 1995: 87–88).

⁹ Kita vertus, tiriamoji Pietryčių Latvijos teritorija kultūriškai nevienalytė: ji jungia tarpukariu ekonomiškai atsilikusios Latgalos ir nepalyginamai modernesnės Aukščemės teritorijas. Kiek mažesni skirtumai tarp lyginimui pasirinktų Aukštaitijos teritorijų (dabartinių Rokiškio, Zarasų ir Ignalinos, Švenčionių rajonų). Taip pat Latgala nesudarė opozicijos Šiaurės Lietuvai konfesiniu pagrindu (vyravo katalikų religija). Tačiau atliekant lauko tyrimus daugiau dėmesio kreipta į ekonomiškai stipresnės Aukščemės Lietuvos pasienio žmonių gyvenimą.

¹⁰ *Paribio teritorija* – erdvė, kurioje susiduria žemutiniai etninių kultūrų sluoksniai ir formuojasi dvigubas etninis ir kultūrinis tapatumas (plg. Merkienė 2001: 137).

¹¹ Daugiausia lietuvių Daugpilio rajone (kur buvo atlikti gausiausi tyrimai) gyveno Subatėje – 6,4% (antra Daugpilio r. Eglainė – 5,3%). 1989 m. duomenys (Butkus 1995: 73). Tačiau tyrimų metu šis skaičius buvo, be abejojimo, mažesnis.

Emigrantas ir jo palikuonys (ar etninėje tėvynėje gyvenantis žmogus, tapęs etninės mažumos atstovu) yra kelių kultūrų kūriniai ir jų nešėjai. Net gimęs kitoje aplinkoje negu jo tėvai ar seneliai, iš jų jis daugiau ar mažiau perima tas vertybes, kuris paveldėtos iš jo protėvių. Be abejo, santykis tarp įsisavintų kultūrų bruožų konfigūracijų priklauso nuo individo ar jo tėvų, senelių emigracijos laiko ir ryšių su tėvyne glaudumo. Kita vertus, žvelgiant į industrinės ir postindustrinės epochų savitumus, kartų atotrūkio fenomenas sumažina inkultūracijos proceso (kaip tiesioginis tradicinių mąstymo ir elgesio būdų perdavimas ir perėmimas iš kartos į kartą) reikšmę (plg. Mead 1970: 77–78). Perimant kultūrinį palikimą, teoriškai turėtų padidėti bendraamžių bendrijos reikšmė. Todėl tyrimu siekėme atskleisti jaunų žmonių gyvenimą, nors jaunimo elgsena ir vertybių suvokimas jų gyvenimą leidžia traktuoti tik siauresne *subkultūros* prasme. Tačiau pasirinktas amžiaus tarpsnis leidžia suaktualinti dabarties tyrimus ir iš dalies modeliuoti galimas ateities perspektyvas. Tirtos kaimiškos vietovės ir maži miesteliai, kurių gyventojų daugumą (tarpukariu ir nemažą dalį dabar) sudarė žemdirbyste ir gyvulininkyste besiverčiantys žmonės.

Spręsdami etninės mažumos kultūrinio tapatumo problemą, naudodamiesi lyginamuoju ir kartografavimo metodais, siekiame atskleisti Latvijos ir Lietuvos jaunimo gyvensenos savitumus tikintis, kad tai padės atskleisti dviejų tautų atstovų kultūrinius bendrumus ir skirtumus, padės geriau suprasti Lietuvos ir Latvijos valstybių tarpusavio santykius ir juos gerinti.

Etnologinių Latvijos lietuvių bendruomenės tyrimų turime nedaug (Paukštytė 2000; Savoniakaitė 2000; Šaknys 2000; Merkienė 2001), todėl pagrindinis darbo šaltinis – autoriaus atliktų lauko tyrimų medžiaga. XX a. 10-ojo dešimtmečio jaunimo papročiai aprašomi remiantis 1998 m. gegužės 19–22 ir birželio 15–26 d. Latvijos pietrytiniame pakraštyje vykusioje etnografinėje ekspedicijoje sukaupta medžiaga¹². Lyginimui naudotasi 1999 m. Ignalinos, Rokiškio, Švenčionių ir Zarasų rajonuose autoriaus vykdytų lauko tyrimų medžiaga (Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (toliau – ES),

¹² Pagal autoriaus sudarytą anketą „Latvijos lietuvių papročiai: Jaunystė ir Lietuva“ apklausti 35 15–39 metų respondentai. 16 iš jų lietuviai, kiti – kilmės giminystės ar gentystės ryšiais susiję su Lietuva. Absoliuti dauguma informacijos užfiksuota Daugpilio r. ribose: 16 anketų Subatės, 6 – Šėderės, 5 – Ilūkstės, 3 – Eglainės, 1 – Medumo valsčiuose ir Daugpilio mieste. Trys anketos užpildytos Kraslavos rajone: dvi anketos Ruobežniekų ir viena – Kalniečių valsčiuose. 21 anketą užpildė autorius, 14 – laborantė Asta Matulienė (ES, b. 2136, l. 1–96). Tyrimus finansavo Lietuvos mokslo ir studijų fondas. Naudojantis autoriaus 1998 m. sudarytu anketų rinkiniu „Jaunimo tradicinio socialinio gyvenimo formos ir jų kaita: XX a. II pusė“ jis ir laborantė A. Matulienė užpildė 12 anketų „Jaunimo tradicinio socialinio gyvenimo formos ir jų kaita: XX a. II pusė“ rinkinių (po 6). Penki respondentai pasakojo apie Subatės, po du – apie Eglainės ir Ilūkstės, po vieną apie Daugpilio, Šėderės ir Medumo jaunimo papročius. Septyni respondentai – lietuviai, penki – latviai. Iš jų keturi – su Lietuva susiję giminystės (dviejų lietuvis tėvas, po vieną motina ir senelė; du ir kilmės), vienas tik kilmės ryšiais (ES, b. 2074, l. 1–174).

b. 2139, l. 1–118)¹³ ir skelbtais tyrimais (Šaknys 1999 a: 105–119, Šaknys 1999 b: 13–16). 1918–1940 metų jaunimo papročių realijos tyrinėtos 1997 m. gegužės 20–31 d. Latvijos Respublikoje vykusioje Lietuvos istorijos instituto ekspedicijoje (ES, b. 2075, l. 1–3)¹⁴. Jaunimo papročiai to meto Lietuvos Respublikos teritorijoje tirti 1988–1995 m. ir apibendrinti dviejose monografijose (Šaknys 1996; Šaknys 2001).

Jaunimo gyvenimas 1918–1940 metais

Aukštesnis Latvijos Respublikos ekonominis lygis tarpukariu lėmė kiek kitokį bendraamžių bendrijos modelį negu Lietuvoje.

Šiaurės rytų Lietuvoje dar vyravo socialiai integruotos, teritorinio vieneto (kaimas, miestelis ar lokalinis pagrindu susiklosčiusi jų dalis), amžiaus (nuo įėjimo į bendraamžių bendriją iki vedybų arba perėjimo į anormalią senmergės, senbernio arba „mergos su vaiku“ socialinę amžiaus kategoriją) ir interesų vienovė (laisvalaikio praleidimas ir gyvenimo partnerio ieškojimas). Šioje teritorijoje pagrindinis jaunimo bendriją integruojantis pasilinksminimas buvo vakarėlis. Jame buvo šokama, dainuojama, žaidžiami žaidimai, einami rateliai, kalbamasi, sprendžiamos kaimo jaunimo problemos. Pasilinksminimai vyko kalendorinių, valstybinių, šeimos švenčių metu, savaitgaliais ir po talkų. Dažniausiai buvo rengiami vieši pasilinksminimai.

Pietryčių Latvijoje tokias bendrijas galima pastebėti tik ekonomiškai atsilikusios Latgalos kaimuose. Kitur net nebuvo Lietuvai įprastos jaunimą vienijančios „kaimo“ sąvokos. Mažiausias teritorinį bendrumą liudijantis vienetas buvo valsčius (*pagasts*). Jaunimo bendrijos retai būdavo teritorinio pobūdžio. Į grupes jaunuolius siejo kaimynystė, socialinė padėtis ir bendri interesai. Lietuvos pasienyje esančiuose Latvijos apylinkėse pasilinksminimai – „baliai“ (*balle*) dažniau būdavo uždari, dalyvaudavo kviestinis jaunimas. Intensyvesnis ūkininkavimas lėmė retesnius jaunimo sambūrius, kai kur pasilinksminimai iš viso buvo vyresniųjų draudžiami¹⁵. Kita vertus, tose vietovėse kur

¹³ Surinko Žilvytis Šaknys ir Ilona Jasinevičiūtė.

¹⁴ Tyrimų metu apklausiau 17, 1908–1935 m. gimusių respondentų. Dauguma žinių pateikėjų gimę iki 1930 metų. Aštuoni respondentai pasakojo apie dabartinio Daugpilio rajono, 3 – apie Jekabpilio ir Aizkrauklės, 2 – apie Jelgavos, 1 – apie Bauskės rajono ribose gyvavusias realijas. 11 iš jų lietuvių, 1 „šlėkta“, 3 latviai, 1 rusas. 12 iš jų namie kalbėjo lietuviškai, 3 latviškai, 1 rusiškai. Dviejų latviškai kalbėjusių vienas iš tėvų buvo lietuvis. Iš lietuviškai kalbančių ir šiai etninei grupei save priskiriančių žmonių trys asmens dokumentuose traktuoti latviais. 11 žinių pateikėjų atvyko iš Lietuvos (po du tarpukariu ir Antrojo pasaulinio karo, kiti – pokario metais), penki gimę Latvijoje. Tyrimai vykdyti pagal du etnografinių klausimų lapus (Šaknys 1989; Šaknys 1990).

¹⁵ Pavyzdžiui, 1921 m. netoli Subatės gimusi ir augusi (tarnavo ir Garsenėje, Baltmuižėje) Ona Kādr tvirtino, kad jaunystėje šokius draudė tėvai. 1923 m. gimusios Martos Šurko iš

buvo rengiami šokiai, net ir kai kurie katalikai (ten, kur daugumą sudaro liuteronai) linksmindavosi per adventą ir gavėnią. Lietuvoje katalikai šokių šiuo metu niekada nerengdavo¹⁶. Takoskyrą tarp Latvijos ir Lietuvos jaunomenės papročių didino ir atlaidai. Skirtingai negu Šiaurės Lietuvoje, Pietryčių Latvijoje net katalikų jaunimas po jų nesiburdavo linksmintis. Matyt, tai lėmė liuteronybės kaip valstybinės ir vyraujančios religijos statusas. Taigi polikonfesinėje aplinkoje Latvijos katalikų jaunimo konfesinis identitetas buvo kiek silpnesnis.

Dėl kultūros skirtumų anksčiau pradėjo nykti archaiškos jaunimo bendravimo formos Latvijoje. Tarpukariu iš Šiaurės Lietuvos į Pietryčių Latviją emigravę respondentai pastebėjo, kad čia jau nebebuvo gimtinėje žiemą populiarių verpimo vakaronių, į vestuves nebuvo galima sueiti pasilinksinti nekvies-tam jaunimui (tiesa, pastarieji papročiai dar buvo gyvi Latgaloje). Kiek skyrėsi žemės ūkio darbų papročiai. Vėlyvą vasarą, rudenį Šiaurės Lietuvos jaunimas (kaip ir labiau Lietuvos mastu ekonomiškai išsivysčiusioje Žemaitijoje ir Už-nemunėje) bendraudavo po talkų rengiamuose pasilinksminimuose. Pietryčių Latvijoje jie buvo retesni negu Lietuvos pasienyje. Jei ir rengdavo pasilinksmini-mus, tai dažniau tik dirbęs jaunimas. Abiejose valstybėse vėlyvo pavasario, vasaros metu buvo rengiamos kelių kaimų jaunimo ar net visos parapijos jaunimo susiėjimas – gegužinės (*załumballe*). Šis XX a. pradžioje susiformavęs jaunimo pasilinksminimas tiriamosiose teritorijose buvo panašus. Skyrėsi tik detalės.

Tačiau dar geriau kultūros skirtumus padeda atskleisti kalendorinių šven-čių papročiai. Be jau aptartųjų konfesinių atspalvį turėjusių advento ir gavėnios papročių, kiek skyrėsi Kūčios. Latvijoje jos nebuvo tokios sureikšmintos kaip Lietuvoje. Daugelį Kūčių, kaip ribinės metų kaitos simbolinės išraiškos, ele-mentų buvo perėmę Naujieji metai. Latvijoje, kiek kitaip negu Lietuvoje, net vedybinius spėjimus jau dažniau atlikdavo ne per Kūčias o Naujųjų metų išvakarėse. Tačiau jų turinys buvo panašus¹⁷. Panašesnės Latvijoje ir Lietuvoje rengtos Kalėdos. Latvijoje, kaip ir nemažame Šiaurės rytų Lietuvos areale, gyvavo tarpušvenčio persirengėlių „čigonais“ paprotys. Tačiau tarpukariu šis paprotys Latvijoje gyvavo, matyt, daug kartų platesniame areale negu Lietu-voje (plg. Šmits 1941: 1850–1851, 2087; Olupe 1992: 15–24). Kita vertus, žymiai rečiau negu Lietuvoje jaunimas švėsdavo Užgavėnes. Tai lėmė gavėnios lai-

Subatės teigimu, katalikai Latvijoje porinių šokių nešoko, net per vestuves ar patalkius eidavo ratelius, o į šokius traukdavo į Lietuvą (ES, b. 2075, l. 26, 28).

¹⁶ Gerokai rečiau negu gretimuose Latvijos regionuose šiomis dienomis pasilinksminimus rengė ir evangelikų reformatų jaunimas Biržų apylinkėse.

¹⁷ Pavyzdžiui, Subatėje vidurnaktį merginos iššluodavo dulkes ir klausydavosi, kurioje pusėje šunys loja. Tikėjo, kad ten ir nutekės (ES, b. 2075, l. 31).

kotarpio specifika. Mažesnę įtaką jis turėjo Velykų papročiams. Kai kur, kaip ir Lietuvoje, jaunimas susieidavo antrąją Velykų dieną mušti margučių. Kiek dažniau negu per Kalėdas rengė ir pasilinksminimus (tačiau rečiau negu Lietuvoje). Tačiau kadangi ši šventė nebuvo susijusi su pusanthro mėnesio jaunimo bendrijos sambūrius ribojusia gavėnia, šventinė nuotaika skyrėsi. Kai kur net labiau negu Lietuvoje šventė Jurgines (nors šventė, kaip susijusi su šv. Jurgiu, būtų artimesnė katalikams). Kaip ir Šiaurės Lietuvoje, tai buvo samdinių keitimosi metas. Pavyzdžiui, Subatėje per Jurgines buvo dideli turgūs. Čia buvo derami metiniai samdiniai. Kas prisidėdavo atvežant samdinio mantą, gaudavo alaus, atvykę vėl išgerdavo (ES, b. 2075, l. 40). Pagal paprotį pirmą sekmadienį po Jurginių samdiniui duodavo latą ir išleisdavo į gegužinę (ES, b. 2075, l. 41). Tačiau kiek kitaip negu Šiaurės Lietuvoje jaunimas nesusiburdavo po Gegužinių pamaldų. Jaunimas nerengdavo ir pasilinksminimų per Šeštines, Devintines, nors Šiaurės Lietuvoje kai kur šio papročio būta. Lietuvoje, Latvijos pasienyje, gausu Sekminių papročių. Rokiškio rajono ribose tarpukariu daug kur praktikuotas kiaušinienės kepimas, Šiaurės Lietuvoje rengti *sambariai*. Latvijoje Sekminių papročių negausu (nors šventė vienodai svarbi tiek katalikams, tiek liuteronams). Čia sambarių rengimo neaptikta, tačiau Pazarėje fiksuota, kad miške jaunimas kepėdavo kiaušinienę (bet ne tik per Sekmines): „Nedėliom, jei šventė susieidavo miške. Kiaušinius kepa, gerdavo degtinę, alų. Susiburti galėjo ir prastą sekmadienį. Muzikantas su garmoška. Kalbėdavo lietuviškai ir latviškai. Dainuodavo daugiau latviškai. Lietuvės, kad buvo tarnaitės, tos lietuviškai dainuodavo. Kurdavo laužą“ (ES, b. 2075, l. 35–36. Pazarė, Daugpilio r. Inf. Jurgis Baliulis, gim. 1908 m.).

Didžiausia Latvijos šventė – Joninės. Toks stereotipas gyvas tarp daugelio bent kiek su Latvijos kultūra susipažinusių žmonių. Be abejo, Pietryčių Latvijos jaunimo švenčiamos Joninės labiau paplitusios negu Lietuvos pasienyje (Šiaurės ir Šiaurės rytų Lietuvoje). Nors per Jonines laikėsi panašių papročių – kėlė stebules, kūrė laužus, ieškojo paparčio žiedo, tačiau fiksuota ir savitų, tik Latvijai būdingų elementų. Tai plakimasis Joninių žolėmis (*Jāņa zāles*). Tai darė šventės išvakarėse (per *Līgo*)¹⁸. Jomis suduodavo per petį, per ranką. Tai darė daugiau jaunimas, ne tik latviai, bet ir lietuviai („lietuviai, kaip kurie prisitaikydavo“) (ES, b. 2075, l. 40, 42; Garsenė, Jakabpilio r. Inf. Pranas Narbutas-Mikėnas, gim. 1921 m.). Kai kur Joninių žolėmis motina plakėdavo sūnų Jona¹⁹. Būta ir kitų su Šiaurės Lietuva bendrų papročių: kurti laužą

¹⁸ Joninių žolės – nebūtinai paparčiai, galėjo būti ramunės, net dilgėlės – visos žolės, augančios lauke.

¹⁹ Pasak Veronikos Krasauskos-Špraitės iš Bebrėnės (Daugpilio r.), apie 1928 metus ji mačiusi, kad motina kambaryje apėjusi jį tris kartus su puokšte (buvo paparčių, dilgėlių), sudavusi

ir per jį šokinėti, kelti stebulę, sveikinti Jonus²⁰. Tačiau kai kurių respondentų pasakojimai „latviškų Joninių“ stereotipą nuvainikuoja. Pavyzdžiui, 2 km nuo Subatės gyvenusi Ona Kadr (gimusi 1921 m.) teigė, kad tarpukario pabaigoje net Joninių laužo kaime nekūrė. Tai darė tik mieste (Subatėje. – Ž. Š.) (ES, b. 2075, l. 27). Kita, pačioje Subatėje gimusi ir gyvenusi, respondentė Marta Šurko (Bebrauskaitė) taip pat neakcentavo Joninių kaip ypatingos šventės. Jos žodžiais, tik švęsta Ligo vakaras ir Joninių diena (ES, b. 2075, l. 29). Dar griežčiau Jonines įvertino Veronika Vaitonis-Vaitonytė (Gridenios apylinkė, 10 km nuo Ilūkstės, gim. 1922 m.): „Laužo nekūrė, tik paskui kurdavo kolchoze. Joninių išvakarėse dirbo“ (ES, b. 2075, l. 50) (dirbo tarpukariu – Ž. Š.).

Matome, kad ir kalendorinių švenčių metu jaunimas bendravo daug rečiau negu Lietuvoje. Latvijoje daugumas gyventojų išpažino evangelikų liuteronų tikėjimą, ir tai lėmė mažesnę švenčių skaičių, ankstesnę senųjų tikėjimų elementų nunykimą ir poveikį kitas tikybas išpažįstančių žmonių tradicijoms. Nemažus skirtumus lėmė ir aukštesnis krašto ekonominis, bei švietimo, sveikatos apsaugos ir pan. lygis. Netgi Latvijos pasienio katalikiškų kaimų jaunimas gyveno gerokai besiskiriančioje aplinkoje. Tačiau po penkiasdešimt metų jaunimo gyvensena skyrėsi menkiau. Ypač aiškiai tai suvokdavo naujieji emigrantai ir sezoniniai darbininkai. Tai lėmė aiškų jauno Latvijos lietuvio etninį ir kultūrinį tapatumą ir atsparumą asimiliacijai.

Jaunimo gyvenimas 1991–1998 metais

XX a. pabaigoje tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje pagrindinė ir dažniausia kaimų ir mažų miestelių jaunimo susipažinimo ir bendravimo forma buvo šokiai²¹. Jie vyksta mokykloje (jaunesniųjų), kultūros namuose (klubuose). Pastarųjų sparčiai mažėja, todėl jaunimas neturi kur linksmintis. Lygiai tokius pačius procesus galima pastebėti tiek Šiaurės rytinėje, tiek visoje kitoje Lietuvos dalyje. Tai kiek sumažina jaunimo laisvalaikio praleidimo skirtumus. Juos galime suvokti tik nagrinėdami jaunimo sambūrius per metų ciklą.

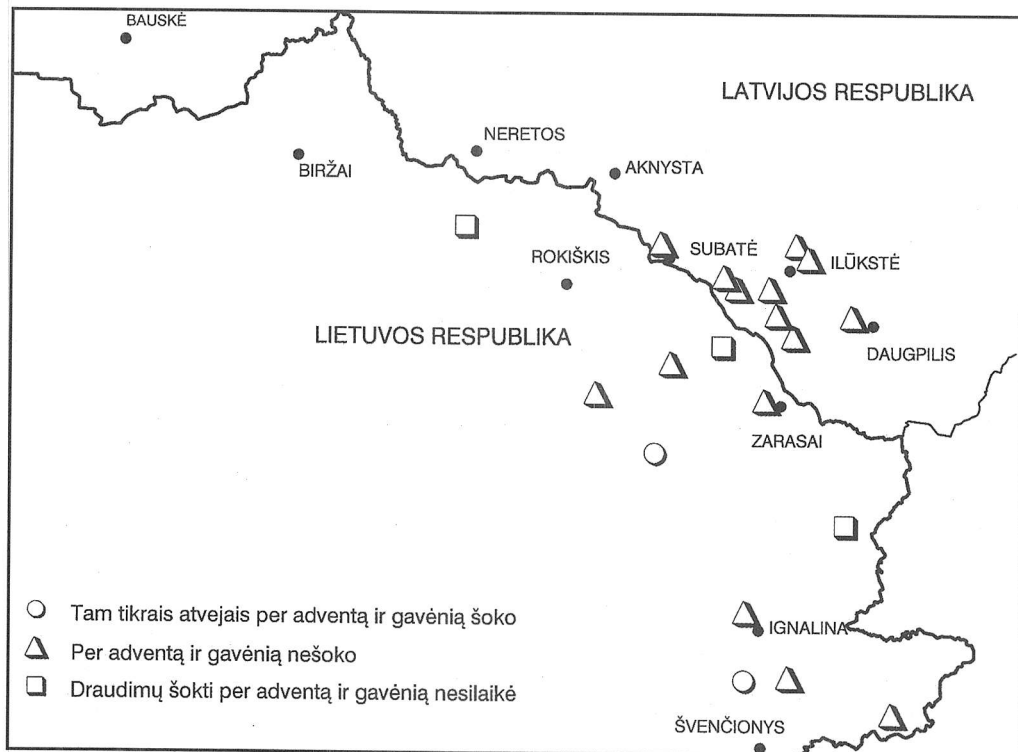
Kiek pakito advento ir gavėnios draudimai linksmintis. Kaip minėjome, tradiciškai Šiaurės rytų Lietuvoje šiais laikotarpiais katalikų jie nebuvo toleruojami. Latvijoje kartais net ir katalikai į šiuos draudimus žiūrėjo pro pirštus,

jam per veidą, kažką sugiedojuši ir išvedusi savo sūnų šokti. Tada šokti pradėjo ir kiti svečiai (ES, b. 2075, l. 52). Panašų tarpukariu gyvavusį paprotį pirmą šokį šokti su tėvais prisiminė Žiobiškio (Rokiškio r.) gyventojai (Driskius 2000: 880).

²⁰ Antano Degsnio, kilusio iš Aleksandravėlės apylinkių (Rokiškio r.) ir 1952 m. atsikėlusio į Garsenę (Jekabpilio r.) pastebėjimu, Lietuvoje Jonui vainiką kabindavo ant durų, Latvijoje dėdavo ant galvos (ES, b. 2075, l. 44).

²¹ Tiesa, pastaraisiais metais į juos renkasi vis jaunesni paaugliai, vyresniems jaunuoliams juose lankytis neretai gėda.

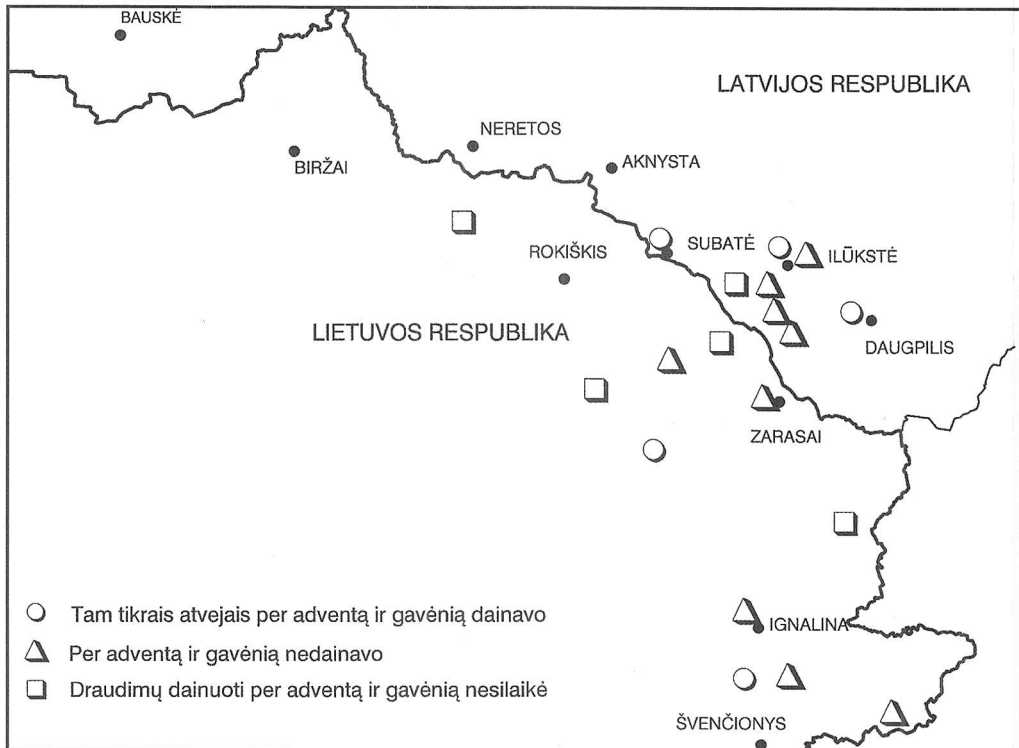
atleidžiai. Kiek netikėtai respondentai, apibūdindami šių dienų realijas, pasakojo apie didesnius advento ir gavėnios draudimus negu tarpukario Latvijoje ir net šių dienų Šiaurės Lietuvoje (žr. 1–2 pav.). Visi respondentai tvirtino šiuo laiku nešoką (sovietmečiu šoko). Pavyzdžiui, respondentė Rasa Puškina, iš Ilūkstės nutekėjusi į Subatę, teigė norėjusi tuoktis prieš Velykas, bet kadangi negalima šokti ir linksmintis, tai padarė po jų. Jos teigimu, Subatės klube šiuo laikotarpiu pasilinksminimų nedaro, mokykloje, girdėjo, pasilinksminimą rengė per adventą ir šiaip jau jaunimas, jeigu nori, šokius pasidaro, bet tada nepatenkintas kunigas ir seni žmonės (ES, b. 2136, l. 10–11).

1 pav. Advento ir gavėnios draudimai šokti (1991–1998)

Kalėdos – Latvijos jaunimui šeimos ir bendruomeninė šventė. Pusė apklaustų respondentų ją praleidžia tik šeimoje, kiti – daugiau su draugais. Švenčiantis jaunimas eina į šokius, barą arba susiburia kurio nors draugo namuose. Kai kada švenčiama ir šeimoje, ir su draugais. Inga Elertė iš Eglainės teigė, kad po Kūčių (24 val.) ji eina į šokius ir ten linksminasi iki 3–4 valandų ryto, o Kalėdų vakarą praleidžia su tėvais (ES, b. 2136, l. 43). Trys respondentai akcentavo, kad su draugais šią šventę sutikdavo ir sovietmečiu. Panaši padėtis ir Lietuvoje. Tačiau lygindami tarpukario ir šių dienų realijas pamatysime,

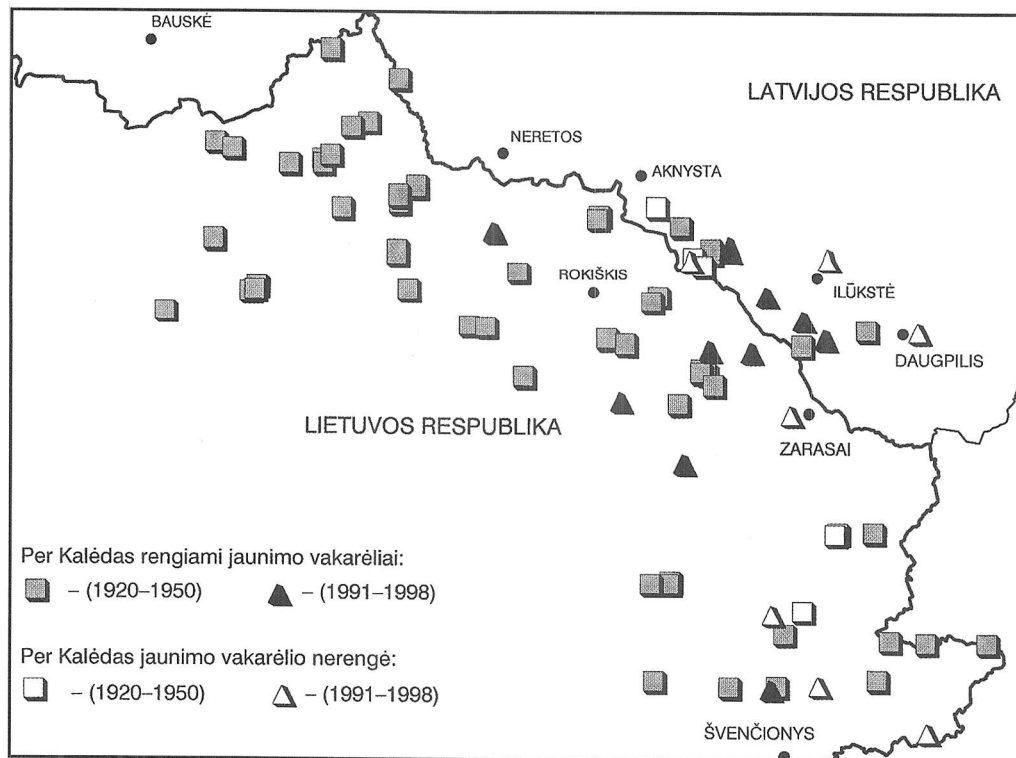
kad jaunimo šia proga rengiami pasilinksminimai Lietuvoje tapo retesni, Latvijoje išliko panašaus dažnumo (3 pav.).

2 pav. Advento ir gavėnios draudimai dainuoti (1991–1998)

Persirengėliai per Kalėdas Latvijoje vaikšto ir šiomis dienomis (Lietuvoje retai), tik tai daro ne tik jaunimas, bet ir vaikai, paaugliai, vedusieji. Nors vedybiniai burtai dažniau atliekami per Naujuosius metus, ateitis spėjama ir per Kūčias. Pavyzdžiui, pasak Irenos Sabalės iš Subatės, nešdavo malkas ir skaičiuodavo: jei skaičius lyginis, ištekės. Arba po vienu puodeliu padėdavo rožinį, po kitu – mirtos ar rūtos šakelę, po trečiu – vestuvinį žiedą. Pagal tai, ką ištraukdavo, spėdavo ateinančių metų ateitį (ES, b. 2136, l. 31).

Kaip ir Lietuvoje, kiek dažniau jaunuomenė susiburia Naujųjų metų išvakarėse. Pavyzdžiui, respondentė iš Subatės Irena Sabalė, tvirtino, kad iki vidurnakčio švenčia su tėvais, vėliau vyksta į Subatės ar Ilūkstės kultūros namus, į šokius (ES, b. 2136, l. 27). Dauguma jaunuomenės su draugais praleidžia ir pirmąją šventės dieną. Kaip ir tarpukariu, intensyvesnės negu kaimyninėse Lietuvos vietovėse tarpušvenčio persirengėlių eitynės (nors respondentė iš Daugpilio Marina Ansanė žinojo tradicinį latvių „čigonavimo“ laiką – nuo švento Martino iki Trijų karalių (ES, b. 2136, l. 83). Persirengėliai vaikšto visose tirtose vietovėse, išskyrus Subatę, kur tas paprotys nunykęs, bet, atro-

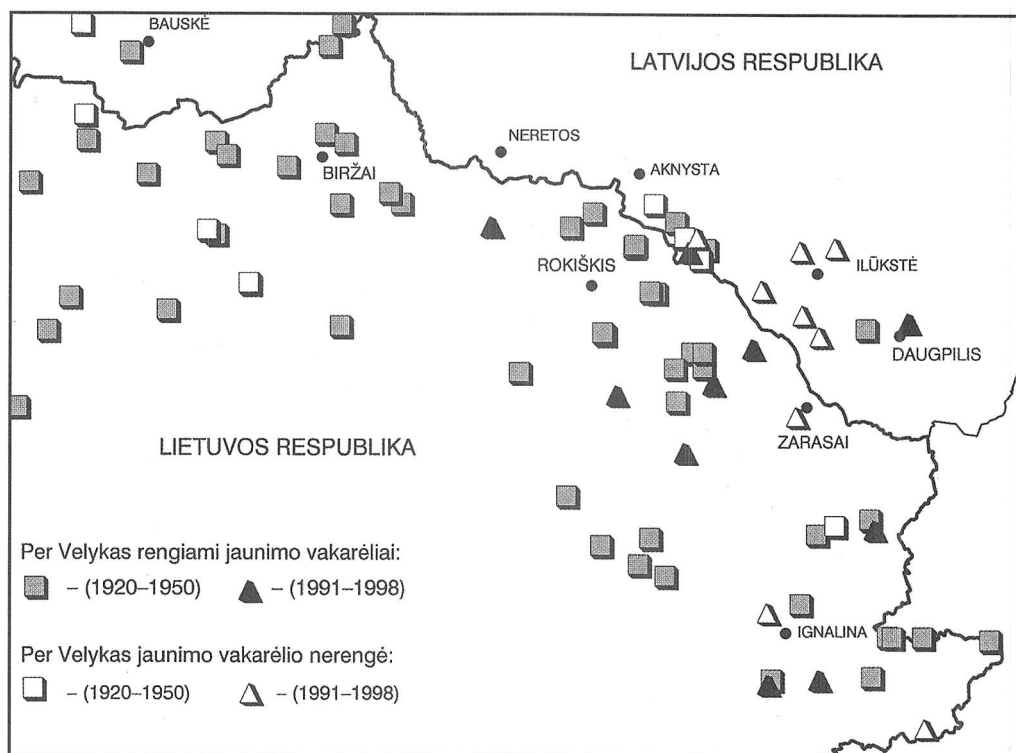

3 pav. Per Kalėdas rengiami pasilinksminimo vakarėliai (1920–1950 ir 1991–1998)

do, užmiestyje retkarčiais (gal ne kasmet) vaikšto. Dauguma respondentų teigė, kad čigonaujama per Kalėdas, rečiau per Naujuosius metus ir net per Užgavėnes. Kartais tradiciniai čigonautojai pasirodo vestuvėse. Įdomu, kad per Užgavėnes nei tirtose vietovėse, nei gretutiniuose Lietuvos regionuose persirengėliai nevaikščiojo. Kai kada jie net pas gimines ir draugus eina į Lietuvą ir pasieniečiai ta proga praleidžia, neprašo pasų²². Dažniau negu tarpukariu Latvijoje jaunimas švenčia Užgavėnes. Pavyzdžiui, Ilūkstės mokykloje kuriamas laužas, moksleiviai nuo kalno važinėja rogutėmis (dėl linų). Žinomas tikėjimas, kad jeigu daug šoksi, bus geras derlius (ES, b. 2136, l. 67). Kai kur vaikščioja persirengėliai. Subatėje prieš kelerius metus pradėta kepti blynus. Tarpukariu tirtose teritorijose toks paprotys nežinotas. Matyt, jis perimtas iš Lietuvos, prieš kelerius metus į kaimyninius rajonus jam atėjus iš Žemaitijos.

Daugiau kaip pusė respondentų su draugais švenčia Velykas, tačiau į šokius kaip ir tarpukariu susiburia rečiau negu Lietuvoje. Tai liudija duomenys, pateikti 4 paveiksle.

²² „Čigonavimas“ išliko ir kai kuriose Lietuvos vietovėse. Plg. (Kodienė-Daleckaitė, Blazėnienė-Laučiškytė 1998: 448).

4 pav. Per Velykas rengiami pasilinksminimo vakarėliai (1920–1950 ir 1991–1998)

Be tradicinio margučių daužavimo ar ridenimo, ar ėjimo į šokius Lyga Limanovič iš Ilūkstės žinojo tikėjimą, kad jei per Velykas daug šoksi, bus geras kopūstų derlius (ES, b. 2136, l. 67). Rasa Puškina, kilusi iš šio miesto, žinojo tikėjimą, kad per Velykas reikia daug suptis, tada uodai nekąs, todėl jaunimas ir supdavosi (ES, b. 2136, l. 11). Kaip ir Lietuvoje, kai kur margučius dažydavo ir per Atvelykį (ES, b. 2136, l. 51). Polikonfesinėje aplinkoje religiniai skirtumai traktuojami tolerantiškai. Pasak Virginijos Gudzjukaitės iš Šederės, su draugais susiburia ir per katalikų, ir per stačiatikių Velykas (ES, b. 2136, l. 75). Kaip ir tarpukariu, Latvijoje Sekminės jaunimo švenčiamos labai retai. Jaunimas dažniausiai šią šventę pažymi šeimoje, bažnyčioje. Kaimyninėse Lietuvos vietovėse per šią šventę jaunimas susieina dažniau, išlikę ir tradicinių papročių. Rokiškio ir Zarasų r. užfiksuoti papročiai per Sekmines kepti kiaušiniene²³. Kai kur Ignalinos r. gyvas rugių lankymas (Šorys 2000: 71).

²³ (ES, b. 2139, l. 85) Inf. Inga Degsnytė, g. 1982 m. Rokiškio r., Panemunio sen., Suvainiškyje. 1999 m. užr. Ilona Jasinevičiūtė. Antazavės apylinkėse (Zarasų r.) per Sekmines tėvai kiaušiniene kepta su vaikais (ES, b. 2139, l. 45). Inf. Judita Žemaitienė, g. 1972 m. 1999 m. užr. autorius.

Jonines su draugais pažymi beveik visi klausinėti žinių pateikėjai. Jaunimas ir suaugusieji susiburia prie ežero, ant piliakalnio, gamtoje. Autoriui teko pačiam stebėti 1998 m. šventę Eglainėje, Šėderėje ir Subatėje. Šventė visuose miesteliuose turėjo savitumą. Galima sakyti, tai visų amžiaus tarpsnių atstovų šventė, trunkanti 3–4 dienas (greta dviejų poilsio dienų, dar atidirbama kuri nors šeštadienį prieš šventę). Jaunimas paprastai linksmiasi tarpusavyje. Visur kuriamas laužas. Groja modernios arba liaudiškos ir modernios muzikos ansambliai. Jaunuomenė susiburia grupelėmis, pasitiesia paklotes ir susideda vaisės gamtoje arba linksmiasi uždaroje patalpoje prie staliukų, baruose. Kaip ir Lietuvoje, pinami ir leidžiami į vandenį vainikai²⁴, šokinėjama per laužą, vainikuojami Jonai (Latvijoje ir Lygos) ir pan. Panašiai ši šventė buvo švęsta sovietmečiu, nors tada tai buvo paprastos darbo dienos. Šiaurės rytų Lietuvoje šią šventę jaunimas irgi stengiasi kuo iškilmingiau atšvęsti, tačiau Joninės – darbo diena, ir šventės masto nė nepalyginsi.

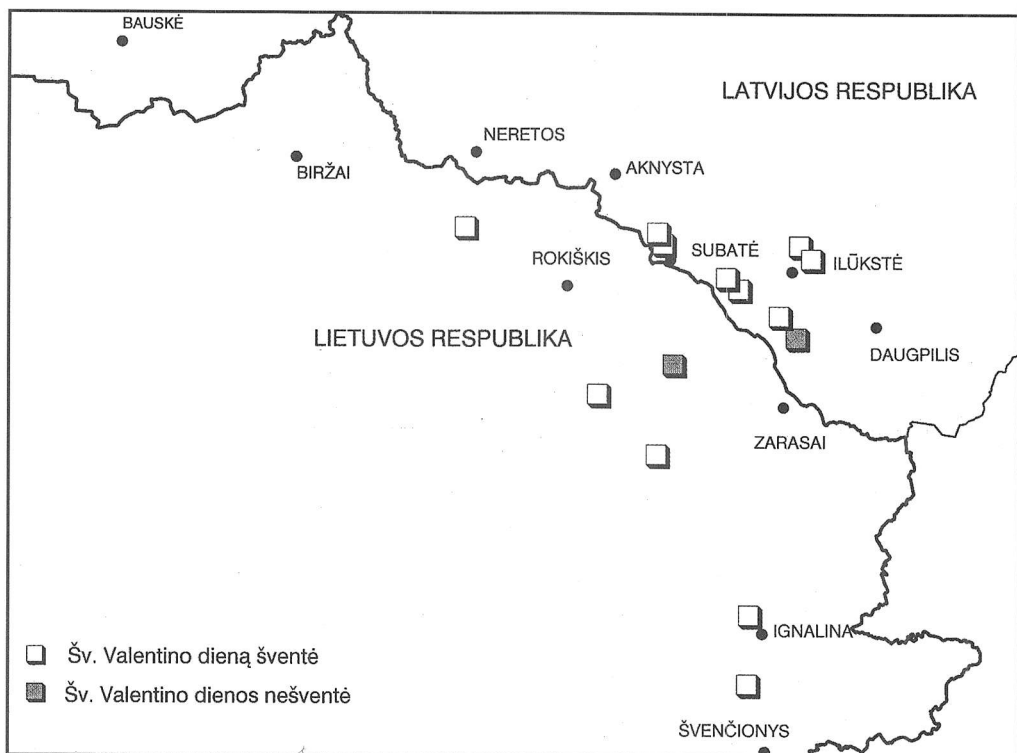
Kaip matome, Latvijai atgavus nepriklausomybę, stengiamasi atgaivinti senuosius papročius. Dalis jų išliko. Nors pastarąjį dešimtmetį naujos literatūros apie juos dienos šviesą išvydo nedaug²⁵, tačiau mokykla ir kultūros namai, žiniasklaida gali padėti juos atgaivinti. Nepalyginamai daugiau tokios literatūros išleista Lietuvoje²⁶, tačiau, matyt, žymiai didesnę reikšmę turi geresnė etninės kultūros švietimo būklė Latvijoje, nes apie senuosius papročius Pietryčių Latvijos jaunimas žino kiek daugiau negu Lietuvoje, nors daugelį senųjų papročių praktikuoja ne jaunimas, o vaikai ir paaugliai.

Kita vertus, kai kurios šventės gali būti perimtos iš gretimų Lietuvos vietovių, pavyzdžiui, akulturacijos procesą galime išvelgti per Latvijoje plintantį paprotį jaunimui blynus kepti per Užgavėnes. Paprotys, tarpukariu gyvavęs Žemaitijoje, pastaruoju dešimtmečiu paplitęs visoje Lietuvoje ir netgi su Aukštaitija besiribojančiame Latvijos pasienyje. Tiesa, nykstant sovietmečiu priimestoms „internacionalinėms“ šventėms, net į kaimiškas vietas ateina naujosios šventės iš Vakarų. Kaip ir Lietuvoje, populiarėja Šv. Valentino dienos papročiai. Tai liudija 5 paveiksle pateikti duomenys.

²⁴ Tiesa, kai kur vedybos spėjamos ir kitaip. Respondentė iš Subatės per Jonines mėtė rūtų vainiką į medį. Tikėjo: iš kelinto karto vainikas ant šakos užsikabins, per tiek metų ištėkės (ES, b. 2136, l. 27). Panašūs spėjimai XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje žinoti ir Šiaurės bei Mažojoje Lietuvoje (Balys 1993: 249 (Biržų r.); Vilmantienė 1941: 119 (Mažoji Lietuva)).

²⁵ Stambiausias leidinys (Olupe 1992). Taip pat fotografuotiniu būdu išleisti keturi stambūs P. Šmito „Latvių liaudies tikėjimų“ tomai: (Šmits 1940–1941) ir 1942 m. kalendorinėms šventėms skirtos O. Lydekso knygos (Līdeks 1991). Taip pat Veltos Rūķios-Draviņios 1978 m. Stokholme išleista knyga „Jāni latviešu literatūrā“ (Rūķe-Draviņa 1991).

²⁶ Be naujų ar pakartotinai išleistų kalendorinių papročių aprašymų (Balys 1993; Dundulienė 1991; Gutautas 1991; Kudirka 1991; Kudirka 1992; Kudirka 1993; Kudirka 1994; Kudirka 1997; Vyšniauskaitė 1993 ir kt.), Šiaurės rytų Lietuvos jaunimas turi galimybę susipažinti su stambiais lokaliniais, konkrečiai vietai skirtais darbais (Mačiekus 1998; Mačiekus 2000).

5 pav. Jaunimo švenčiama Šv. Valentino diena (1991–1998)

Kitos tarpukariu gyvavusios jaunimo bendravimo formos (pataalkiai²⁷, nekvietusių sambūriai per vestuves ir kt.), kaip ir Lietuvoje, nunyko. Palyginti su sovietmečiu, abiejose valstybėse jaunimo bendravimo intensyvumas ir kultūrinė savišvieta sumažėjo. Jaunimas retai besilanko kinuose, teatruose, koncertuose, profesionalaus sporto varžybose. Jaunuomenė retkarčiais susiburia uogauti, riešutauti, grybauti, vaikinai – žuvauti. Vasarą draugų grupelės su vaisėmis išskylauja. Tradicinius jaunimo žaidžiamus sportinius žaidimus pakeitė naujoviški – futbolas, krepšinis, rankinis, tinklinis, stalo tenisas.

Išliko ir namie rengiami šokiai, tiesa, grojant magnetofonui, radijui. Tačiau linksminamasi ne savaitgaliais ar švenčių metu, bet per gimtadienius, rečiau ir vardadienius (kaip ir Lietuvoje)²⁸. Pavyzdžiui, Subatėje „kaltininkai“

²⁷ Nors talkos dar rengiamos. Jaunimas eina padėti kasti bulves, mėžti mėšlą, perkasti daržą, suvežti, pagrėbstyti šieną, persikelti į naują butą, tačiau pasilinksminimai nerengiami. Be to, talkos neturi to bendruomeninio pobūdžio, buvusio anksčiau. Padedama tik kaimynams už vaises, bulves ir pan.

²⁸ Jaunimo sambūriai per gimtadienį vyravo ir tarpukario Latvijoje (Lietuvoje – vardadieniai).

kilnojami (tiek kartų, kiek sukako metų), merginas vainikuoja (jei pavasaris ar vasara) rūtų ar lauko gėlių vainikais (ES, b. 2136, l. 26).

Sovietmečio okupacija, suvienodėjusi ekonominė Lietuvos ir Latvijos padėtis, panašūs tradicinės kultūros atgaivinimo procesai sumažino Lietuvos ir Latvijos jaunimo gyvenimos skirtumus. Gretimose Lietuvos apylinkėse besilankantys jaunuoliai teakcentuoja čia esantį kiek uždaresnį kaimų ir mažų miestelių jaunimo gyvenimą, sunkesnę ekonominę padėtį.

Pabaigos žodis

Lygindami Pietryčių Latvijos ir Šiaurės rytų Lietuvos pasienio tarpukario ir XX a. pabaigos jaunimo gyvenimą, galime patvirtinti anksčiau iškeltas prielaidas, kad jaunimo gyvenimos skirtumai ilgainiui mažėjo. Tarpukariu, kai Lietuva ir Latvija buvo nepriklausomos valstybės, net gretimose, skirtingose valstybėse buvusiuose miesteliuose ir kaimuose jaunimo gyvenimas, kartu ir bendraamžių bendrijos modelis, nemažai skyrėsi. Tai lėmė aiškiai apibrėžtą Latvijos lietuvių jaunimo etninį ir kultūrinį tapatumą ir lengvai suvokiamą čia gyvenusio latvio ir lietuvio etninę ir kultūrinę opoziciją²⁹. Sovietinės okupacijos metu abi valstybės tapo vieno teritorinio vieneto dalimi. Neliko gretimų valstybių jaunimo bendravimą varžančių valstybinių sienų (buvo išlaikytas tik sovietinių respublikų statusas), nemažai lietuvių dėl įvairių priežasčių apsigyveno Latvijos pasienyje. Valstybiniu lygmeniu buvo deklaruojamas SSSR (tiesa, kai kada ir atskirų Pabaltijo respublikų ir net konkrečios sovietinės respublikos (pase buvo nurodoma ir etninė priklausomybė) kultūrinis tapatumas, sovietinių respublikų titulinės etninės grupės buvo užgožtos SSSR abso-
liučią daugumą sudarančios ruso tautybės kalbinėmis bei kultūrinėmis privilegijomis, vykdyta arši ateizacinė politika, diegtos naujos, sovietinei ideologijai neprieštaraujančios šventės ir deklaruojamas sovietinis gyvenimo būdas, akcentuojantis laipsnišką etninių grupių asimiliaciją. Dėl šių priežasčių XX a. 9-ajame dešimtmetyje Latvijos ir Lietuvos ekonominiai ir iš dalies kultūriniai (neturima omeny kalba) skirtumai tapo minimalūs. Tautinio atgimimo metais (1988–1990), siekiant atkurti nepriklausomybę, aktyviai deklaruota ir vykdyta etninės, kartu ir tautinės kultūros paveldo rekonstrukcija, orientuojantis į 1918–1940 metus. Subyrėjus SSSR ir rusų kalbai bei „internacionalinei kultūrai“ prarandant privilegijuotą poziciją, Latvijoje, kaip ir Lietuvoje, išskirtinę padėtį užima titulinės etninės grupės ir jų kultūra. Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje nyks-

²⁹ Be jau minėtų lietuvio samdinio ir latvio ūkininkaičio (ės) stereotipinių sąvokų, buvo jaučiama ir kiek didesnė, negu natūrali opozicijos savas-svetimas išraiška, pasireiškianti nepiktais pasižodžiovimais (latvis – „zirga galva“, lietuvis – „leišis“) ir savo etninės grupės kultūrinių privalumų iškėlimu aukščiau kitų ir poreikį daugiau bendrauti su „savo rato“ (pagal etninę priklausomybę) jaunimu.

tant sovietinės okupacijos metu pristomoms šventėms, atgaivintos tradicinės šventės. Tai sudaro tam tikrus jaunimo gyvenimo skirtumus, tačiau juos mažina abiejose valstybėse sumažėjęs religingumas ir evangelikų liuteronų Bažnyčios, kaip dominuojančios Latvijoje, pozicijų praradimas. Žvelgiant į jaunimo gyvenimą per kaimyninėse valstybėse panašiai vykstančius kasdienio gyvenimo modernizacijos ir platesne prasme globalizacijos procesų prizmę, galima teigti, kad tiriamuoju atveju Latvijos lietuvių jaunuomenės kultūrinio, iš dalies ir etninio tapatumo raiškai, nepaisant religingumo susilpnėjimo, turi konfesinis lygmuo. Aptardami jaunimo gyvenimą metų ciklo perspektyvoje, matėme, kad tarpukariu net ir katalikų tikybą išpažįstančių Latvijos gyventojų religinių turinių turėję papročiai buvo veikiami toje valstybėje vyravusios evangelikų liuteronų konfesijos nulemtų kultūrinių savitumų (advento ir gavėnios laikotarpis ir su juo susijusių švenčių reikšmė, atlidai, gegužinės pamaldos ir kt.). Pastaraisiais metais tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje katalikams sudarant gyventojų daugumą, šių skirtumų nebeliko. Sumažėjus jaunimo gyvenimo skirtumams, neliko aiškios „latvio“ ir „lietuvio“ stereotipų opozicijos. Jauni Latvijos gyventojai, nuvykę pasisvečiuoti į kaimynines Lietuvos vietas, nesusiduria su akivaizdžiais jaunimo gyvenimo skirtumais. Nykstant Pietrytinio Latvijos paribio lietuviškosios kultūros židiniais (mokykloms, pamaldoms lietuvių kalba), pasunkėjus ryšiams su etnine tėvyne (pasienio formalumai), jaunimui susipažįstant su Lietuvos kultūra, padidėjo Lietuvos televizijos ir radijo programų reikšmė (palyginti su sovietmečiu, labai sumažėjo lietuviškos spaudos reikšmė). Esant sudėtingai Latvijos etnodemografiniai situacijai ir jos nulemtiems pilietybės įstatymams, dalis Latvijoje gyventi numačiusio lietuvių jaunimo stengiasi integruotis į Latvijos kultūrą ir kuo mažiau deklaruoti savosios etninės kultūros savitumą. Taigi lokaliniai, kaimynystės, amžiaus ir bendrų interesų pagrindu susidariusi ir polietninėje erdvėje egzistuojanti bendrija tiriamuoju atveju bendrų sąlyčio taškų su etnine priklausomybe ir lietuvių etnine kultūra beveik neturi. Daugiausia 5 procentus lietuvių nesudaranti Latvijos miesteliuose ir kaimuose bendraujama latvių (kai kada ir rusų) kalbomis. Etniniu pagrindu susidariusių lietuvių bendraamžių grupių teritorijoje neaptikta. Etninės mažumos jaunimo telkiamasi galėtų skatinti tik etniniai pagrindu ir tos etninės grupės kultūrą puoselėjanti organizacija ar bendrija. Tačiau Daugpilyje esanti lietuvių kultūros draugija „Rasa“ vienija tik vyresnius lietuvių kultūros puoselėtojus. Anksčiau kunigo V. Barzdos suorganizuota lietuvių katalikiško jaunimo draugija teritorijoje nefunkcionavo³⁰. Dažniausiai ryšys su tėvyne palaikomas per tėvus, senelius ir gimines. Aišku, kad sparčiai vykstanti Pietryčių Latvijos lietuvių

³⁰ Nors lauko tyrimo metu būta idėjų Subatėje organizuoti mažą lietuvių jaunimo folklorinį ansamblį, vėliau susirašinėjant su jo organizatore paaiškėjo, kad ji iš šios vietovės išvyko ir projekto neliko kam vykdyti.

asimiliacija (nesant naujų emigracijos bangų ir Latvijos lietuvių jaunimo kultūrinės veiklos neremiant Lietuvos Respublikai) nesustos.

Literatūra

- Andrijauskas Antanas. 2000. Kultūros universalumas: Morfologinės analizės prolegomenai, *Kultūrologija* 6: 12–165.
- Balys Jonas. 1993. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Mintis.
- Butkus Alvydas. 1995. *Latviai*. Kaunas: Aesti.
- Driskius Klaudijus. 2000. Joninių papročiai, Mačiekus V. (sud.). *Žiobiškis*: 878–885. Vilnius: Versmė.
- Dundulienė Pranė. 1991. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis.
- Garšva Kazimieras, Enzelytė Renata. 2000. Latvijos lietuviai ir jų šnektos, *Žiemgala* 1: 8–12.
- Gellner Ernest. 1996. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai.
- Gutautas Stasys. 1991. *Lietuvių liaudies kalendorius*. Vilnius: Vyturys.
- Harris Marvin. 1998. *Kultūrinė antropologija*, Kaunas: Tvermė.
- Kasatkina Natalija, Leončikas Tadas. 2000. *Lietuvos etninių grupių adaptacijos kontekstas ir eiga. Tyrimo modelis*. Vilnius: Eugrimas.
- Kobeckaitė Halina. 1992. Tautinių santykių tyrimo problemos, Kasatkina N. (sud.). *Tautinės mažumos. Etnosocialinių problemų seminaro 1991–1992 m. medžiaga*: 5–6. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas.
- Kodienė-Daleckaitė Danutė, Blazarėnienė-Laučiškytė Stasė. 1998. Kalendorinių švenčių papročiai, Mačiekus V. (sud.). *Obeliai. Kriaunos*: 448–460. Vilnius: Versmė.
- Kudirka Juozas. 1991. *Joninės*. Vilnius: Vizija.
- Kudirka Juozas. 1992. *Velykų šventės*. Vilnius: Mokslas.
- Kudirka Juozas. 1993. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga.
- Kudirka Juozas. 1994. *Lietuviškos Kūčios. Istorinė lyginamoji apžvalga*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Kudirka Juozas. 1997. *Jurginės*. Kaunas: Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai.
- Līdeks Oskar. 1991. *Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas*. Rīga: Scientia.
- Mačiekus Venantas (sud.). 1998. *Obeliai. Kriaunos*. Vilnius: Versmė.
- Mačiekus Venantas (sud.). 2000. *Žiobiškis*. Vilnius: Versmė.
- Mead Margaret. 1970. *Culture and commitment*. New York: Natural History Press.
- Merkienė Irena Regina. 2001. Latvijos lietuviai etninėje ir kultūrinėje konvergencijoje, *Lituanistica* 1: 117–143.

- Meškauskienė Erika. 2000. „Nacionalizmo“, „tautiškumo“, „tautos“ terminų samprata akademinuose Lietuvos autorių darbuose, Kasatkina N., Kuzmickaitė L. (sud.). *Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai*: 14–22. Vilnius: Eugrimas.
- Olupe Edīte. 1992. *Latviešu gadskārtu ieražas*, Rīga: Avots.
- Pakštas Kazys. 1991. Baltijos respublikų politinė geografija, *Lietuvos geopolitika*: 35–238. Vilnius: Mintis.
- Paukštytė Rasa. 2000. Latvijos lietuvių krikščynos po 1991 metų, *Liaudies kultūra* 3: 30–33.
- Rūķe-Draviņa Velta. 1991. *Jāni latviešu literatūrā*. Rīga: Liesma.
- Savoniakaitė Vida. 2000. Latvijos lietuvių kūrybos stebėjimai, *Lituanistica* 3–4: 93–104.
- Šaknys Žilvytis. 1989. *Jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai, Lietuvos istorijos instituto etnografinių klausimų lapas Nr. 124*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Šaknys Žilvytis. 1990. *Jaunimo brandos apeigos ir išėjimo iš jaunimo bendrijos papročiai, Lietuvos istorijos instituto etnografinių klausimų lapas Nr. 137*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Šaknys Žilvytis Bernardas. 1996. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Pradai.
- Šaknys Žilvytis. 1999a. Pietų dzūkų jaunystė atkurtojoje Lietuvos Respublikoje: iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai, *Mūsų praeitis* 6: 105–119.
- Šaknys Žilvytis. 1999b. Senujų tradicijų kaita XX a. pabaigoje, *Etninės kultūros paveldas ir dabarties kultūra*: 13–16. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Šaknys Žilvytis. 2000. Pietvakarių Latvijos lietuvių bendruomenės padėtis ir perspektyvos, *Liaudies kultūra* 1: 34–38.
- Šaknys Žilvytis Bernardas. 2001. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedis.
- Thomson Jane, L., Priestlei Judith. 1998. *Sociologija*. Lvov: Inicatyva.
- Šmits P. 1940–1941. *Latviešu tautas ticējumi* 1–4. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums ar kultūras fonda pabalstu.
- Šorys Juozas. 2000. Nuo kultūrnamių diskotekų prie kaimo seklyčių etnokultūros. Ignalinos rajono kultūros gairės. *Liaudies kultūra* 2: 69–73.
- Vilmantienė Ona. 1941. Joninių papročiai Prūsų lietuviuose, *Gimtasai kraštas* 1–2: 116–121.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1993. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas: Šviesa.
- Vyšniauskaitė Angelė, Stoškus, Krescencijus. 1997. Kas yra etninė kultūra?, *Liaudies kultūra* 2: 1–4.

Lithuanians in Southeast Latvia: Culture, Ethnicity and the Community of Peers

Žilvytis Šaknys

Summary

In order to analyse the interaction between the culture of a nation and the cultures of its constituent ethnic groups, or to understand the life of an ethnic minority, it is necessary to distinguish it from the life style of the ethnic groups existing in that state. On the other hand, we need to analyse the relationship between the culture of the investigated ethnic minority and the culture of the residents of their ethnic homeland. Lithuanian residents of Southeast Latvia were chosen for this investigation. For the purpose of comparison, digressions involving the life style of Northeast Lithuania are made.

When dealing with the problem of cultural identity of an ethnic minority, I sought to reveal the characteristic features of life styles of Latvian and Lithuanian youth in 1918–1940, to assess their change in 1991–1998, and to consider the distinctive features of the process of ethnic assimilation of Lithuanians living in Latvia. The basic source of the present article is fieldwork material accumulated in 1997–1998 in Latvia, and gathered in 1988–1998 in Lithuania.

In the interwar period, when Lithuania and Latvia were independent states, the life style of youth and the model of peers' community differed rather markedly even in neighbouring small towns and villages located along the border of the two states. These differences could be accounted for by the prevailing religious affiliation (Roman Catholics dominated Lithuania, while Evangelical Lutherans dominated Latvia), a higher level of economic development of the Latvian state, and, consequently, by a significantly richer presentation of modern urban elements of culture in the everyday life of Latvian residents. This determined a clear-cut ethnic and cultural identity of Lithuanian youth living in Latvia. In addition, these factors generated the evident ethnic and cultural opposition of Latvian and Lithuanian residents of Latvia. In the years of Soviet occupation, both states became parts of one territorial entity. State borders restricting the interaction of youth of neighbouring states were removed (only the status of Soviet republics was retained). On the state level, the USSR cultural identity was proclaimed. The Latvian and Lithuanian ethnic majorities were circumscribed by the linguistic and cultural privileges granted to Russians who had absolute majority in the USSR. An aggressive atheistic policy, new holidays in agreement with Soviet ideology, and the officially declared Soviet life style, stressing the gradual assimilation of ethnic groups, was introduced. Due to these reasons the economic and cultural differences between Latvia and Lithuania became minimal in the nineteen eighties.

In the period of national rebirth (1988–1990) the reconstruction of ethnic and cultural heritage of 1918–1940 was proclaimed and actively carried out.

The goal was to secure the restoration of independence. When the USSR collapsed and the Russian language, together with the so-called "international culture", lost its privileged position, Latvians and Lithuanians and their culture came to occupy a special position in their respective states. As the holidays imposed during the years of Soviet occupation disappeared, the traditional ones were revived. This brought about certain differences in youth life style. However, the differences were diminished by the decline of religious practices in both states, and by the loss of the dominant position of the Evangelical Lutheran Church in Latvia.

If we look at young people in terms of modernisation, or even globalisation of everyday life in neighbouring states, we may state that the religious beliefs, in spite of the general decline of religious practice, influence the cultural and, partly, the ethnical identity of Lithuanian youth residing in Latvia. If we look at youth development within the framework of the life cycle, we see that during the interwar period religious customs of Catholics residing in Latvia were strongly influenced by the cultural characteristics of the Evangelical Lutheran confession prevailing in that state (Advent and Lent period and related holidays, church festivals, May prayers, etc.). With Catholics representing the majority of residents both in Lithuania and Latvia, these differences have been disappearing lately. Differences in life style of the young have also decreased and weakened the once distinct opposition of "Lithuanian" and "Latvian" stereotypes. Young residents of Latvia, on a visit to neighbouring Lithuanian localities, do not encounter obvious differences in youth life style any longer.

The ethno-demographic situation in Latvia is complicated. It determines Latvian legislation regulating citizenship. As a result, the part of Lithuanian youth that has decided to live in Latvia seeks to integrate into Latvian culture and to demonstrate its own ethnic culture as seldom as possible. Thus, a Lithuanian community formed within a polyethnic space, in terms of locality, neighbourhood, age and common interests is almost totally devoid of points of contact and dependence on Lithuanian ethnic culture. In small towns and villages, where Lithuanians account for less than 5 per cent of population, interaction is usually carried out in Latvian (or in Russian in some places). Not a single Lithuanian peer group, formed on an ethnic basis, was found by us in the investigated territory. The concentration of youth of ethnic minority could be animated only by an organisation or a community founded on ethnic grounds for the promotion of cultural development of the said ethnic group. However, such organisations or communities had ceased to function in the investigated territory by the time of our fieldwork. It is clear that the rapidly developing process of assimilation of Lithuanian residents of South-east Latvia will not stop unless new waves of emigration arrive, or the Republic of Lithuania supports the cultural activities of Lithuanian youth residing in Latvia.